

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՏՈԼՖ ԲԱՌԻՄԳԱՐՏՆԷՐԻ

ՄՈՎՍԻՍԻ ԽՈՐԵՆԱՅԻՈՅ ՊԵՏՈՅԻՅ ԳՐՈՅ ՎՐԱՅ

(Տես Հոր. ԽԶ. էջ 306)

ԵՐԵՒԱՆԻ համար օրինակ թէ լինչպէս Մովսիսի Սահմանըն Ապտոնիոսի սահմանաց մէջ պարունակուած են, Պիտոյից սահմանըն դնենք հոս (էջ. 341). « Պէտքն՝ են բացայիշաւ տակք համառօտ քաջագիպութեամբ 'ի դէմն ինչ վերաբերեալք: Եւ աստցեալ է այսպէս, յորոց եկաց կենցաղոյս օգտակարագոյնն: Եւ պիտոյիցս ոմանք են բանականք, և ոմանք գործականք, և ոմանք խառնք: Եւ բանականք են, որ բանինն միայն նշանակեն զչաճն, որպիսի ինչ. Զառաքինութեանն զոստս քըրտամբք և աշխատութեամբ՝ Պղատուն ասաց՝ բուսանիլ. (քանզի օգուտ այսպիսի պիտոյից՝ բանիւ ցուցանի): Եւ գործականքն են, որ զգործն ունին յինքեանս. որպիսի ինչ. Պիթագորաս՝ իրապի իցէ կենցաղոյս չափ՝ հարցեալ յուսմանէ, սուղ ինչ երևեալ՝ ծածկեցաւ. այսքան գոլ զժամանակն ընձեռնաց՝ որքան և տեսութեան չափ. (աստանօր 'ի ներքոյ կայ գործն միայն տեսութեան): Եւ խառնք են, որ յերկարան չիւրոց բանիւ և գործով. որպիսի ինչ. 'Իլիոգինէս համբակ տեսանելով ստահակեալ, զմանկածուն տանջեաց՝ տանելով. ընդէր այդպէս դաւ տիրակիս. (աստանօր գործ էր գտնն, և բանն՝ հարկանելոյն պատճառ. վասն որոյ և խառն է): Արդ զանազանութիւն այս է պիտոյից: Իսկ գործեսցես զնա գլխօք այսպիսեօք: Սակաւ ինչ աստացիս նախ՝ աստղին գովութիւն. զկնի այսորիկ՝ զնոյն ինքն զպէտան փոխելով աւաստցիս: Ապա զպատճառն. ի վերայ այնորիկ և յընդգիմակէն զիցիս. աստացիս և զառակն. և բերցես 'ի վերայ զյարացոյցն. և հաստատեսցես վկայութեամբ զնոյն: Եւ աւարտեսցես զպէտան դուզնաքեայ 'ի վերայ բանիւ »:

Եւ ահա բաղդատենք նորա հետ Ապտոնիոսի սահմանը (վերոյիշեալ տպ. 1, 62, 14...) Χρεία ἐστὶν ὁποῦνηρόνευμα σύντομον, εὐστόχως ἐπὶ τοῖς πρόσωπον ἀναφέροντα, κρείωδης. Θὲ οὕτα προσαγορεύεται χρεία. Τῆς δὲ χρείας τὸ μὲν ἐστὶ λογικόν· τὸ δὲ πρακτικόν· τὸ δὲ μικ-

դրուատեաց առարկայից փոխանակ՝ ուրիշ բաղմամբիւ և նման օրի-
նակներ գրուած են : Դարձեալ Ապտոնիոսի (1. 87, 13-87, 19) է-
ջերէն եղած թարգմանութիւնը քաջ և միանգամայն բառական է :

Պարտաւ սահմանն աւելի ազատ է, սակայն, յայտմ' ես, մոտենաւորա-
պէս 'ի վերջ կոյս, Ապտոնիոսի գրիչը կը տեսնուի, մինչդեռ Բաղդա-
տաւ թեան Սահմանին մէջ (էջ. 476) սկիզբը ճիշդ բառական թարգ-
մանուած է յԱպտոնիոսէ (1. 97, 18-24 էջերէն), իսկ մնացածը ա-
զատաբար յօրինեալ է :— Բարաւնութեան (էջ 510) սահմանը՝ յԱպ-
տոնիոսէ թարգմանուած է (1. 104, 1-5), որուն կը յաջորդեն ապա
ուրիշ օրինակներ : Այսպէս կը ներկայացընէ մեզ Մովսէս բարաւ-
նութեան օրինակը. Զի՛նչ արդիօք բաւն աւիցէ Աքիլլեա՝ Պատրոկ-
լի 'ի բաց խալճկոյ, իսկ Դիմառնութեան համար թէ՛ Զի՛նչ ար-
դեօք աւիցէ բաւն Տոլ՝ Տոլակայ ելիոյց Լակեղեմոնացոյց, Մով-
սէս կը յարէ, յէջն 510, 18, թէ զայսպիսի ինչ երկասիրած են Արիս-
տիդէս և Մենանդրոս, յորում 'նա 'ի դէմն աստուածութեան իրիք ըզ-
յանդիմանութիւնն յառաջ բերած է. (տես յէջ 510, տող 19) : Եւ
Ապտոնիոս իսկ Մենանտրոսյ յանդիմանութիւնը կը յիշէ, բայց ոչ
այնչափ մանրամասնաբար : իսկ Արիստիդէսյ այն տեղւոյն վրայ
յորում կը նկարագրէ զծովն, թէ ինչպէս զարմանայր Լակեղեմոնա-
ցոց. ծովակալութեան արշաւանաց համար, Ապտոնիոս ամենին
չի խօսիր, և այժմեան Արիստիդէսյ մէջ չիք այնպիսի ինչ : Բայց այսու
հանգերձ Մովսիսի 'նորս մասին վկայութիւնն ամենինն սխալ չէ,
վրան գի երմոյթինէս իսկ (Prog. in Rhett. ed. cit. 1, 45, 1) իբրի գիմ'
առնութիւնն զայն 'ի մէջ կը բերէ. παρὰ τῷ Ἀριστείδῳ ἡ Σάλασσα
ποιεῖται τοὺς λόγους πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Բայց թէ ինչ կը պարունա-
կէին ծովուն այս խօսքերը (λογοί). Երմոյթինէս բան մի չ'ըսեր, բայց
ամենինն կարելի չէ տարակուսիլ թէ 'նա Արիստիդէսյ այն մասն կ'ի-
մանայ՝ զոր Մովսէս մոտրամասնաբար իւր գրոց մէջ 'ի մէջ կը բերէ,
և թէ Մովսիսի այս մասը յայտնապէս կը ցուցանէ մեզ Արիստիդէսյ
ճառի միոյ հատուածը :

Իսկ յԱպտոնիոսէ ընթերցանութեամբք գուրս բերուած կերպա-
րանառնութեան սովորական օրինակներն՝ սրբ Ապտոնիոսի 'նախա-
կրթութեանց մէջ կը 'նշանակուին՝ արդէն յիշուած են : Սահմանին
վերջաւորութիւնն ես ամբողջ յԱպտոնիոսէ բառ առ բառ թարգմա-
նուած է. միայն թէ Ապտոնիոսի ἀνῆλθον բառն (1. 102, 8) գուրս
ձգուած է :— Արատաստնութեան սահմանն ևս Ապտոնիոսին համա-
նօտութիւնն է. նոյնպէս Դրովութեան սահմանը, յորում Ապտոնիոսի
շատ 'նախադասութիւնք կան, բայց ուրիշ ընդարձակ աղբիւր մի չի
յայտնիր :

Ապտոնիոսի ձեռագիրն, յորմէ Մովսէս օգտուեր է, կը տարբերի
առ վալցի եղած վննական օրինակէն, և կը մօտենայ Փարիզեա-

նին. Մովսէս (341, 4) վերաբերեալ բառովն Ապտոնիոսի *ἀναφέρουσα* (1. 62, 15) բառը կը հաստատէ, հակառակ վեներականին *φέρουσα* բառին: Զգորճն (341, 11) հայցականովն Ապտոնիոսի *πράξις* (1. 63, 3) բառը կը պաշտպանէ հակառակ *πράξις* բառին, ըստ կարծեաց Շէֆֆէրի: Յէջ 356, 21 և շողկապովն վեներականէն մէկդի ձգուած քաւ բառը (1. 68, 9) կը հաստատէ: Թարգմանութեան սխալ մ'է կարելիին՝ փոխանակ անկարելիին լինելու (374, 5) *ἀδύνατα* բառին համաձայն (1. 72, 6), զոր Զօհրայ իսկ արդէն ճանչցեր էր: Բևուրիանն բառովն (374, 5) վեներականէն դուրս ձգուած *τήν* (1. 72, 7) յօդը կը հաստատէ: Բարեւաց կամ բառերովն (*յէջ* 386, 3) կը պաշտպանէ վեներական ձեռագրէ դուրս ձգուածը, և Ալդինա մեկնէն իբր պպտոնիոսեան բացասած *καλῶν ἢ* բառերն յետ շուն բառին (1. 80, 19): Գրուիս բառովն (386, 13) *κεφθαλιον* կը հաստատէ, որոյ հետ փարիզեան օրինակն միայն (1. 81, 6), որ առ վայցի, կը համաձայնի: Յէջ 413, 3 կը պակսի շուն բառին համազօր բառ մի առ վայցի և միայն փարիզեանէն դուրս ձգուած է: Գունն և 'ի մարմին (413, 20) բառերովն նա կը ցուցանէ թէ Ապտոնիոսի *εἰς* *ψυχὴν* քաւ *σῶμα* (1. 87, 14) բառից քով բան մի չի պակսիր. և զսուտ զՈդիսէս 529, 6ին գէթ կը ցուցնէ թէ Մովսէս Օմորոսէն վերջը (1. 103, 2) Ոդիսէսի յիշատակարանն ևս կարգացեր է:

Ի Մովսիսէ յօրինեալ կրթութեանց օրինակներն՝ հետեւեալքն են.
Ա. 1. Դիօգինէս տեսեալ զմանուկ ստամբակ, զմանկածուն գաւազանան եհար:

2. Ալեքսանդրոս մակեդոնացի հարցեալ յուսմանէ, ո՞ր են քո գանձք, ցուցեալ զսիրելիսն տասց. Ի տոս:
3. ՉՊոկրատէս եհարց ոմն իմաստաւոր, թէ զմէ 'ի քաջ մշտառուացն և 'ի վատառուն զնոյն պահանջն հազարս. նա աւսէ, թէ 'ի նոցանէ՝ վասն փութոյն, և 'ի վատառուաց 'ի միտ վասն ջանոյն:
4. Չլակոնացի ոմն հարցեալ, թէ ո՞ր սահմանը Սպարտայ. և նորա զնիզակն ցցեալ ասէ, յայսմ վայրի:
5. Չթէանով ոմն պիթագորական՝ եհարց, եթէ յետ քանի աւուր կնոյ առ այր մերձաւորութեան արժան է մտանել 'ի տէրունիսն. Եւ նա ասէ. Յիւրմէն՝ նոյն օրին. յատարէն և ոչ բնաւ երբեք:

Բ. 1. Պէտր են ընչից, և առանց սոցա ոչ է հնարինչ լինել յարժանեացն:

2. Յիմար է՝ որ ընդ վեհա քան զինքն հակառակէ:
3. Արժան է յաղքատութենէ փախչել, և 'ի մեծն անկանել ծով, և կամ՝ 'ի վիմաց հսկել 'ի բարձանց:
4. Որ Աստուծոյ հաւանի, առաւել նա լուրից նմա:

5. Ոչ ամենեկուն ինչ զնոյն տուեալ է, և ոչ օգուտ բերէ:
6. Իմաստուն խորհրդով՝ բազմաձեռն զօրութեան յաղթէ. իսկ անուսու մնութիւնն անհնարին չար է:
7. Կրթութիւն է ամենայն ինչ:
- Գ. 1. Եղծ զՆէովբայ:
2. Եղծ զԿանաուղեայ:
3. Եղծ զԵրակղեայ:
4. Եղծ զՄեգեայ:
- Դ. 1. Յաղագս Շան
2. Յաղագս բժշկի՝ որ մահու դեղս տայ:
3. Յաղագս ճարտասանի մասնչի:
4. Յաղագս հուղկահարի:
5. Յաղագս դերեզմանակրկտի:
- Ե. 1. Ներբողեան Մովսէսի:
2. Ներբողեան ձիթենւոյ:
3. Ներբողեան դարնոյնոյ:
4. Ներբողեան պատերազմի:
5. Ներբողեան աղաւնոյ:
- Զ. 1. Պարսաւ Աբեսողոմայ:
2. Պարսաւ ձիոյ:
3. Պարսաւ լիբին:
4. Պարսաւ սրթոյ:
5. Պարսաւ նաւարկութեան:
- Է. 1. Բաղդատութիւն Աբրահամու և Եղիայի:
2. Բաղդատութիւն մշակութեան և զինուորութեան:
3. Բաղդատութիւն գարնայնոյ և ամարայնոյ:
4. Բաղդատութիւն անդատանի և նաւահանգստի:
5. Բաղդատութիւն ձիոյ և արջաւոյ:
6. Բաղդատութիւն ձիթենւոյ և արմաւենոյ:
- Ը. 1. Զինչպիսի բանս տաւր Ազամ՝ երանելով ի գրախտէն:
2. Զինչպիսի բանս տաւայէ Յովսէփ վաճառելովն յեղրարոյն:
3. Զինչպիսի բանս տաւայ Դաւիթ յորժամ զԳողիաթ եսպան:
4. Զինչպիսի տպս բանս տաւայէ Պաւղոս ի շրմնուլ սչաղն:
5. Զինչպիսի բանս տաւայէ Պետրոս զկնի ուրանալոյն զՏէրն:
6. Զինչպիսի բանս տաւայէ Յարգանէս բաժանեալ յեղիայէ:
7. Զինչպիսի բանս տաւայէ, որ ի միջոցս երկրի բնակեալ տաւ ջին զծով անեալ:
- Թ. 1. Արտասանութիւն Աբրահամու, յորժամ զչորսն վանեալ թա գաւորս:
2. Արտասանութիւն Ժողովրդեանն ընդ ծովն անցանելոյ:
3. Արտասանութիւն Միայնամարտութեան Դաւթի և Գողիաթու:

4. Արտասանութիւն գիշնրամարտութեան Գեղեճի առ Մա-
դիանացիսն :
 5. Արտասանութիւն որոյ :
 6. Արտասանութիւն բուրառտանի :
 7. Արտասանութիւն նաւահանգստի :
- Ժ. 1. Եթէ ամուսնանալի իցէ :
2. Թէ պարսպելի իցէ :
 3. Թէ նաւելի իցէ :

Յաւերւած

1. Ձինչպիսի բան առասցէ Ագոմ ելանելով 'ի գրախտէն :
2. Ձինչպիսի բան առասցէ երկիր՝ Ընդունելով զարիւն Աբելի տը-
ղարդ :
3. Ձինչպիսի բան առասցէ Յակովբ՝ տեսանելով զպատմութեան
Յովսէփայ :

Մովսիս այս մէջ բերած նախակրթութիւնքն ամէնքն ևս 'ի միասին՝
իրենց հայկականին համար կարգէ դուրս օգտալար և հասարակաց
յատկութիւն մ'ունին, որ բառական հնչումով բոլորովին անկախ են
ամենայն յունական նախակրթութեանց (մինչև ցարդ) պահուած մի
և նոյն օրինակներէն¹ : Մովսիսի գէպ առ իւր յունարէն տղերքն
ունեցած վերաբերութեան քննադատութեան մասին՝ նորանոր դը-
ժուարութիւններ ուղղակի ընդառաջ կ'ելլեն : Յիբուլի՝ թէ Լիբանիսի
և թէ Նիկիզայի հետ, առ որում տակաւին 'ի Մովսիսէ գործածուած
օրինակաց մեծագոյն մասն կը տեսնուին, յառաջբերութեան կերպին
մէջ ամենեւին մերձաւորութիւն չերեր, բայց հասկանալի է զի դիւրաւ
չէ հնար ապացուցանել թէ նա զատուք գլխաւորապէս ճանչցեր է :
Բայց շատ աւելի տարօրինակ պէտք է երևի, օրինակ իմն, 'ի Մովսիսի
ճարտասանութեան Բ. 3 (361, 23) նախակրթութեանց տիտղոսն՝ որ
կը գտնուի առ Ապտոնիոսի, իբրև ապահովագոյն աղբիւր մ'է Մովսիսի
(ed. cit. I. 68, 13). ուստի նովին առանձնայատկութեամբ գործա-
ծուած թէոկրիսեան տողերս *χρὴ πενήντα φεύγοντα καὶ ἐς μεγακχίττα
ρίπτειν πετρώων, πόντον Ἰόρυν, κατ' ἡλιόσταν* թարգմանուած են ըստ
արժանի բառականին. Ալիսն է յուրապատեցնել փախչել, և 'ի մեծի
ունկունել հով, և կում 'ի վիւնաց ձուիլ 'ի բարձանց², և թէ ընդհա-
կառաւն այս խրատու յառաջբերութեան մէջ ոչ միայն Ապտոնիոսի
ազօտ յիշատակութիւն մի չկայ, այլ մանաւանդ (361, 34) թէոկրիսի
տեղւոյն մէջ կը կոչուի Բիաս ոմն իբր հեղինակ այս խրատուս :

(1) Այսանհամաձայնութիւն, լաւ ևս կրնանք ճանչնալ ճարտասանութեան նը-
կարտգրին մէջ (in Thes. arm. I. Ven 1836, præf 18 & 15) « զը անաբն է դիւրապէս իմ-
նաւ առանց գիտելոյ զձ յունական : Բայց ոչ պաշտօն ընթացս նա զին հայաբանութիւն » :

(2) Դաւիթ իմաստասէրն ևս (Op. ed. Ven. 1833, 165, 20) բոլորովին բառ առ

Ընդ Ապոստոնիոսի (1. 6) եղած այս մեծադու հակասութիւնս՝ որ իւր Նախակրթութեանց սկիզբը վերոյիշեալ տեղն՝ որոշակի կը կոչէ զթէսկնիս, կը հաստատէ, ըստ իս, այս կարծիքը, թէ Մովսէս այն աւտեն որ Ապոստոնիոսի, Թէոնի և այլ հռետորական մատենաբը իւր առջևն ունէր, նա անոնցմէ միայն սահմանները և Նախակրթութեանց վերնագրերը իւր ճարտասանութեան (Գ. 1-4) համար հաւաքեց. իսկ երբ իւր Նախակրթութիւնքը շարագրելու ձեռք զարկաւ, բացարձակապէս միայն իւր այս քաղած հաւաքածոյէն վկայութիւն 'ի մէջ բերած է, որով Առաջարկութեանց համար առնուած հեղինակաց աւտուանց մէջ եղած փոփոխութիւնք գիւրաւ կը մեկնուէր, և իւր անձին նկատմամբ իսկ մեկնած կը լինէր, թէ ինչո՞ւ Նախակրթութեանց կանոնաց մէջ գտնուած հնոց վկայութիւնքն՝ ոչ թէ յոյն մատենագիրներէն, այլ միշտ 'ի Ս. Գրոց առնուած են, նոյն իսկ հեթանոս-գիւցարսանական առաջարկութեանց մէջ։— իսկ Թէոկնիսի վճռոյ մասին մէջ բերուած Բիւսի մասնաւոր վկայութիւնն՝ եւ արգասիք կը համարիմ առ Թէոնի' (ed. cit. 1. 206, 15) Բիւսնէն մէջ բերուած կրկին վճռոց այս փոխառութիւնը, թէ ցանկութիւն գլուխ է ամենայն չարութեանց. և Մովսէս զայս վճիռ իւր ժամանակին պատահական օրինակ մի կը համարի, օտար 'ի վճռոյն Թէոկնիսի, վասն զի գործոյն շարագրութեանը մէջ կրկին վճռոցս հեղինակները իրաւու հետ կը չիփոթէ. և վերջապէս՝ Բիւսնին տեղ դրած է իրեն ծանօթ եղած Բիւսը։

Գրականական գանձ մի կը կազմեն անոնցմէ առնուած օրինակները՝ որոց հեղինակ մի կը յիշէ Մովսէս, իսկ ամենահասարակ առածները (Բ. 5), յորս նա Մենանդրի հեղինակութեան կը գիմէ, և զայս պէտք ենք ստուգիւ այսպէս համարել, վասն զի 'ի բաց առեալ զվերոյ յիշեալ Բիւսը, իրատուց կամ Առածից մէջ յիշուած հեղինակներն, այսինքն է, Գեմասթենէս, Բ. 1ին համար, Եսիոգոս՝ Բ. 2ին, Հոմերոս՝ Բ. 4ին, Եւրիպիդէս՝ Բ. 6ին, Պերիանդրոս՝ Բ. 7ին, մի մի ապացոյցներ են. և երկրորդ անգամ արդէն 'ի վաղուց ծանուցեալ Եւրիպիդեսայ Պիլիադներէն (Գ. 4) քաղուածսց համար ոչ մի հեղինակ չի յիշեր Մովսէս, բայց անդ մասնաւոր բաղդատութեամբ յունական ծանօթ գուրցուածք մի յերևան կու գայ, այնպէս որ պէտք է որ այս

բաւ կը Թարգմանէ այս կտորը. Պարս է յագագութիւնէ փոխել և 'ի Տէօթաթիւք անխել ծուլն. և 'ի Վնոց, Սիւսոնէ, հաւիլ յաբեգախախի։ Մի և նոյն երկտողեան թարգմանութեան մէջ եկած տարբերութիւնք՝ ներքին ապացոյց մ'է թէ Դաւիթ ճարտասանութեան հեղինակ չի կրնար լինել, թէպէտ և այնպէս կը համարի Հ. Գարեգինի (Մատեն. Գ. Ա. 270) յիշատակած Առաքելը. բայց զԱռաքել Սիւսեցին պէտք չէ չիփոթել Առաքել Գարեգինեցոյն հետ՝ զայն հաստատելու համար Սոկայն այս ներքին ապացոյցն աւմենէին աւելորդ է, վասն զի ճարտասանութեան հեղինակն ինքզինքը Մովսէս կ'աւտուանէ վերջապէսն բնագրին մէջ։

գլուխս իբրև օրինակ 'ի Մովսիսէ մէջ բերուած նախակրթութեանց աստ գրուի . և ջամնայն իսկ պատմութիւնս քերթողայն պատճառ կորստեան յիրաւի ոք թերևս բողբաղեացէ լինել . որք զպարզամիտն իւրեանց առասպելական հնչմամբք յոյժ պատրեալ զըզուեցուցանեն, և միանգամայն յամբարշտութեանն արկանեն ճանապարհ : Բայց առաւել որ 'ի մեծն տօնի զիւրակեայն համբաւեն 'ի բազմախումբ գիշերոյն զտարօրէնութեանցն առնել խարդաւանս , անդր և 'ի վեր քան զբոլորն ասոցեալ է ստութիւն : Վասն զի այս ոչ միայն յարդարակն ստերուրէ պողտայէ , այլ և յընթացողուն և 'ի բիւր մասն կախարդական շարեայն 'իբր մշտնջենաւոր կորստեանն լինի առիթ լսողացն , այսպիսի բանիք զըուցելով . յԱրկադիա ուրեմն քաղաքի կացուող եղանել Սկենայ , և զնորին քրմուհի զոմի զԱգէ՛ զԱլեայ դուստր , պար անցանելով 'ի գիշերապաշտամանն՝ բայ երակէս բռնադատէր . և 'ի գիտութիւն ապականութեանն , մատանի առ նմա թողեալ , ասէ , անցեալ գնայր : Եւ զնէ յղացեալ Ագգայ ծնանելով զՏեղեփոս , առ 'ի յիւրն կրից ընկալեալ զանունն : Եւ հօրն զգացեալ զապականութիւնն՝ բարկանայր , յոյժ . և զՏեղեփոս զրեն ընկեցիկ առնել յանապատ , և անդ նմա եղին ստին ընծայեալ . և զԱգէ կամեցեալ անդրն զասոյջ կորստեամբ բառնալ : Ընդ որ ճանապարհորդեալ երակէս յայնժամ , զրէ թէ և 'ի մատանւոյն ծանուցեալ առ 'ի յինքննէ գոլ զապականութիւնն գործեալ . և յայնմանէ ապա զյիւրմէն ծնեալ համբալ 'ի վեր բառնայր , և զնէ ապրեցուցանէր 'ի մահուանէ վտանքիցն : Եւ համբաւին ևս դարձեալ ըստ հմայից Ապողոնեայ՝ (1) Տիւ .

(1) Յերաւի սյուպէս Ապողոնոյ , որ Ապողոնոս = Ἀπόλλωνος ուղղականին սեռականն է : Այդ՝ հայերէնի մէջ ստէպ գտնուող երևոյթ մ'է որ յունական յատուկ անուանց սեռականին օգ վերջաւորութիւնը իբր հայերէն ուղղական կը գործածուի . զոր Բէդէրման (Porta lingg. orient. VI 28) չէ ճանչցած , ուստի հարկ է որ զայս համուստիւ պարզենք աստ :

Յունարէն օգ ուղղականով վերջացած յատուկ անուանքն հայերէն լեզուի մէջ կը յանգին ա . որ 'իսեռականն լինի էա , սակայն երբեմն ա վերջաւորութեան վրայ կարելի է յաւելուի . զոր օրինակ . Փրիլպպոս , Փրիլպպեայ (Մովս . Խոր . Բ . 1 . էջ . 69 , 23) — Փրիլպպոսի (Աղ . Բ . 72 , էջ . 152 , 5) , սյուպէս և այլուր : Սակայն շատ անգամ կը պատահի որ 'ի սեռականն օգ վերջացող յունական յատուկ անուանքը Հայք իբր օգ վերջացած ուղղական տուած են , և զանոնք հայերէնի մէջ իբր ուղղական համարելով հայկական հոլովմամբ սեռականը էա ըրած են , և կամ 'ի աւելցուցած են նոյն վերջաւորութեան վրայ :

Եւ յոյժ յաճախեալ օրինակն է հայերէն ուղղականս Դիւս , որ ոչ այլ ինչ է բայց եթէ տառադարձուած յունարէն սեռականն Διός , բայց իւր կողմէն դարձեալ Դիոս 'ի սեռականը կը ձևացընէ , օրինակ իմն առ Մովսիսի Խորեանցոյ (Բ . 12 . 85 , 19) : Եւնպէս է նաև , Եղէ՝ առ քաջառականն առ Եւսեբեայ (Ժամանակ . 481) որ հուստաւրի առ Արիստիտեսայ 'ի Էդիւս բառին (տպ . վենետ . 1878 . էջ . 10 , 3) , որ Եդիւս

թրառ 'ի նմանէ զԱզէ կին առնուլ, և զՏեղեփոսն՝ որդի: Արդ որ պէս ասէն, եղիցի ուրեմն յայտնի Արկադիա քաղաք՝ բայց ընդ զայս ճշմարիտ պատմագրացն այսպիսի հռչակելի գործեալ իւր բնդ ժամանակաւ տնկեալ հաստատեցաւ. որք զբարբ կիրս անցից կինցա զոյս հաւատարի քննութեամբ յարմարեալ պատմեցին, զվիտյնամար տութիւնս 'ի ցամաքի, և զնաւակառուութեանցն 'ի ծովու, և զնոյսունց

ուղղականէ մ'առաջ եկած է, և չէ այլ ինչ բայց եթէ յունարէն՝ Ἐλλήνος սեռականը՝ ուղղականի տեղ առնուած: Եւ դարձեալ Մովսէս Խորենացի (Բ. 12. 85, 1) և գուցէ նաև (Բ. 14. 88, 21) Աբդեֆտէայ կը գրէ (սաղատէ Միխիթարայ Մինցւոյ հետ. Orthographie ed. Patkanean, st. Ptdg. 1879, p. 23, 1. և Բերտոսի գործոյն հետ Clem. Alex. protr. p. 19) որ Աբդեֆտէին սեռականն է, իսկ այս վերջինս յունարէն 'Αρτεμίδοςին տառադարձութիւնն է. իսկ Եւսեբիոս (Ժամանկագր. հոյ) Փիլաճանայ կը գրէ, որ յունարէն ստորական Փλάμεινος սեռականին տառադարձութիւնն է, և զոր ուղղական համարեր է. և այս Փիլաճան ուղղականին ճշդիւ կը համապատասխանէ նարտասանութեան մէջ եղած ներկայ Աբդեֆտէ: Այս իմ ըմբռնմանս ուղղութեան նպատող վերաքննութիւն մի՞թէ հայկ. սկան յատուկ անուանց — վերջնաւորութիւն իւր յունական օճ վերջացող սեռական է, զոր Հայք իւր ուղղական համարեր են, կը գտնուի 'ի հետեւեալն. Յունական յատուկ անուանք որոց ուղղականն օճ կը վերջանայ, հայերէնի մէջ կարեն ըստ կամս — 'ի բաց թողուլ, կամ՝ պահել զայն, զոր օրինակ, Ալեքսանդր՝ կրնայ լինել նաև Ալեքսանդր. Աբդեֆտէ՝ Աբդեֆտէ: Այսպիսի յատուկ անուանք որք իրենց — զորս ձգեր են, հնդկականին ուղածին հաւմամատ՝ իւր սեռականի վերջնաւորութիւն զայն կը պահեն, որ հաւասար նախադասութեան մէջ կը փոխուի 'ի այ, — կամ է: Նոյնպէս ևս օճ վերջացող յունարէն ուղղականը, ինչպէս նաև սեռականը իրենց օճ վերջնաւորութեան տութիւ փոխուած են հայերէն ուղղական: Եւ ստէպ քաջ ուղիքի զարնող օրինակ մ'է Ուշափաթ, որ թէ՛ Ուշափաթ, և թէ՛ Ուշափաթէ կը նշանակէ, և առաջին նշանակութեամբ կը հոգու փութ այ, իսկ վերջնայն է: Նոյնպէս է ճիշդ Պալաճաթ, որ թէ՛ Պալաճաթ, և թէ՛ Պալաճաթէ կը նշանակէ. ըստ առաջին նշանակութեան կայ առ Մովսիսի Խորենացւոյ (Բ. 14. 89, 15), իսկ ըստ վերջնայն անդ էլ. 89, 13): Նաև հոս յունարէն Ρτολεμαΐδος անունն իւր ուղղական համարուեր է. և օճ վերջնաւորութեան զօրութեամբ իւր հայերէն ուղղական գործածուած է: — Նոյն սոնով է նաև բառս Պիլամիդ (Pyramide), որ հայերէնի մէջ սպորած է:

Ալգերեան իսկ 'ի սպագրութեան Եւսեբեոյ (Վէնետիկ. 1818. Ա. 101, 31) այս հնագոյն տեղւոյս ձևն, յարմ կարենք նշանակել այն բառը, և այլուր հոյ թարգմանն իսկ իւր կարեւոր հատուած համարած է, և յունարէն πυραμίδα հայցաւ կանուլ կը նշնայ պարզել: Բայց այս ինծի ուղիղ չեր'իր, վասն զի Բագրատունւոյ Զարգացեցող թերականութեան մէջ թուեալ են 'ի հայերէնս յունարէն α ով առ նուած հայցականը, ինչպէս Եւսեբայ (Ալխարհգ. Խոր. էջ 596, 14). Տրափաթ, (Գործք Առաք. 16. 8). Տեփափաթայ (Մովսէս Խոր. Բ. 29, էջ 104, 7). Ուշափաթայ (Աղգ. Գ. 21, էջ 207, 13), որք իրենց այ վերջնաւորութիւնը ամբողջ պահած են (համապատասխանող աի), վասն զի վերջին, զիրն հայ ընդօրինակողներէ այնպէս լաւ գործածուած չէ ինչպէս 'ի յունարէնս ստորագրեալ իտա գիրն:

յաղմութեանցն և զպարտութեանց: Իսկ զայս ոչ արդեօք կարէին ընդ նշանաւոր ժամանակացոյց արկանել շարադրութեամբ, թէ ոչ ամենեւին սխալանաց և անյայտութեան բերէ նշանակ: Տիւնա, թող զայս, երկրորդըս առաւել անհաւանութեանցն ունի ստորանութիւն: Զիարդ որնա իրաւանցն փայլէր ուղղութեամբ, և պարկեշտացեալ ողջութեամբ թընպոյժ առնալոյ՝ յայնպիսի մտաբերէր աւարտէն խառնակութիւնն. և կամ 'ի յոքնամոռով յաշխարհագումար տօնին զԱթենայն կատարելով նուիրական պարերգութիւնս: Ոչ ապաքէն աստուծոյ հաճոյս նալ արժան էր 'ի սրբարանին, և ոչ զհակառակն գործել պղծութիւն. մի՛ զի 'ի բազմահաւաք դիւցազնական խմբեցեացն զանգիտելի էր. և երկրորդ անգամ՝ յաստուածառաքն երկնիչել բարկութենէ: Այլ անհաւանելի էր և կուսին լուսութեամբ խաղաղանալ, որ 'ի տղայութենէ նուիրեալ Աթենայ՝ զինքեանն պահէր սրբապէս կուսութիւն. և մանաւանդ զի առձեռն պատրաստն էր գութիւն զեկուցանել պարերդական բազմութեան, և նոքիմբք գիւրազերծ 'ի նորայն լինել բռնադատութենէ:

Այլ թէ և հաւանէր ևս քրմուհին, յոյժ անկարելի իսկ նոցա և զանաբաժն խառնիցն էր կատարել հեշտութիւն. զի որպէս 'ի միջօրէի արեգակնադ՝ 'ի ջահիցն և 'ի լապտերաց անթաքուստ ստուերաւ ամենայնիւ պայծառացեալ լինէին վայրքն: Եւ մանաւանդ զի զլուսպարու՝ միանգամայն և կատարող տօնին նէ լինելով, խօսել անգամ զազտեղութեանցն և կամ լսել զուրուք՝ իբր առնոյր յոնձն, յոր աչք ամենեցուն հայէին, թող թէ խայտառականացն բերել յօժարութիւն: Դարձեալ և զնշանակ ձաղանացն առ նմա թողուլ, այս կարի յոյժ յանառնիւեացն գող. և շամբուշ մտացեացն անգամ ելով, ինքեամբ զինքեան յայտնել թշնամանա. թող թէ իմաստնագունին և ամենեւին ոչ: Իսկ հօրն յայնքան բարկութիւն շարժեալ, ամենեցուն յայտնի է՝ և ոչ որ անդիտանայ, զի անյարմարութեամբ և վրիպանք լցեալ է բանս, ըզջերմեռանդն գութ ծնողացն առ իւրեանցն ունել մանկունս. և վստն նոցին ուզի ազգի հնարիւք ջանան զգծուարինն առնել զիւրինս ալլ թէ և զանձինս ևս հապէ ի վերայ դնել, յօժարամիտք լինին ի փրկութիւն: Եւ զի այս ոյրպէս է, սմա ապա որպէս յարմարագոյն է ինքնօձեռն յիւրն լինելով սրգիս, զոմն գազանաց ընկենսւլ կուր, և զոմն ծովս վէժ սառակմամբ բառնալ: Եւ կամ այն ինչ անհամբոյր վարագին գալ տղայոցն 'ի գիւնցումն, և մարթել մարդօրէն զանհաստատն խնամել թէ ոչ զի անպէն և անդ վաղվաղա՛լի կամ 'ի ցրտաշունչ սառնամանակ, կամ 'ի խորշակայից ջերմութենէ, և կամ 'ի զժնդակ ինչ գազանաց և 'ի թունաւոր ճճեաց սառակեալ լինէր: Եւ եթէ այս անկարգ և արտաքոյ յարմարականին ասացեալ եղև, հետեագոյնս, ընդ անկրիս և ընդ ամենեւին անապատ երկիր Հերակլեայ՝ որպէս մոլեկանի ումեք ճանապարհորդեին, ում ոչ թուեսցի անվայելուչ: Զի ոչ

յառաջգիտութեան ինչ ունէր ծանօթութիւն յաղագս զՏեղեփոսն բառնալոյ, և ոչ սովորական ընդ այն վարել ուղեղնայութեան: Էւ թէպէտ ասացեալ ըստ անցից դիպումսն արդեօք կայրի զտեղի, սակայն զամօթանայն յայտերևակի դիտութեանն՝ աներևիս պարտ էր առնել, և ոչ հրապարակագոյթ ինքեամբ դիւրն 'ի մէջ ամեւ կուրա նըս: Էւ գլխի առասպելաբանութեանս այս. քանզի սովորութիւն է վիհիցն՝ և անդ ըստ օրինադրեալ մարդկան, զպրոնկացեալսն և զբոլորովին անօրինեալս՝ չարաչար տանջանօք բառնալ 'ի միջոյ. և ոչ թէ նոցին հրամանօք քաղաքաբնակ լինելով, և կրկնաբախտիկ բախտի եղանակ տուիչք: Այլ և սոյն պատմեալս և Տէթրայն իսկ յոյժ անօգտակարագոյն էր, թագաւորին և երջանկութեամբ վայելչացելոյն՝ խարդաւանացն զուգել ամուսին, և զնորին խոյզուրութեանն զարմ թագաւորութեանն ցուցանել ժառանգաւոր, որ նմա 'ի ներքնոցն միանգամայն և յարտաբնոցն՝ զանբարպաւնագոյնսն 'ի վերայ հանապազ հանդերձ պատկառանք ոյլ և տալ շառագունանս:

Իսկ պատմութիւն՝ որ այսգունակ 'ի սկզբանէ մինչև 'ի ծայր ստութեամբ է զտնգեալ, և ամենեւին կախարդական պատրանք, և ոչ սուղ ինչ մատամբ զճշմարտն կալաւ կարծիս 'ի սմանէ, ապա ո՞ք ոչ զժուարեալ 'ի բաց դարձուցանիցէ զէմն, և բնական հրաժարեալ անյիշատակ զամբարշտութեանս առնիցէ բերս:

Շարունակելի

Հ. Ս. Ս.

ՀՐԱԺԵՏ Ի ՍԻՐԵԼՈՐ

Սիրովք վառեալ, իմ նազելի,
Զափաբերական բանս տասցի.
Ունիլիր զսա 'ի քոյ պահեստի
Զի մի ումեք տեսանիցի:

Անուն իմ աստ բաղահիւսեցի
Սկզբնատառիցըս չափակցի.
Վառն սիրոյն մեր 'ի միլի
Զայս յիշատակ քեզ մատուցի:

Միայն 'ի քէն այս ինչ խընդրի՝
Զի ունիցիս զիս 'ի մըտի,
Թէ էր ունի գոր սիրէի,
Ըստ իմ անձին, որպէս ասի:
Ունեցն իմ քեզ միշտ 'ի մըտի
Զէ ինչ ծածուկ և ոչ զաղտնի,
Այլ պարզ դիւրին ճանաչելի.
Որպէս քեզէն ևս վրկայի:

Անմեղագիր լինել խընդրի
Իմ յանցանացս թէ և լիղի.
Բարեաւ մնացես, իմ սիրելի,
Քանզի երթամ յերկրէ աստի:

Ո՛հ, թէ կենաքն իմ բուռնցի,
Տէր արացէ արժանի
Տեսոյդ կրբիկն, իմ սիրելի,
Ի համբարել քեզ զբգտելի:

Լինիմ յայնժամ ես զուարճալի
Յանկարծահաս խընդութեամբ լի,
Լընլով կարօտոյս վաղեմի
Փորքիկ կէտում ու այն բուռնի:

Ո՛հ, թէ ներհակն պատահեցի,
Փոխիլ մահուամբ կենաց տուի,
Մի արքամեցիս, իմ ցանկալի,
Այլ փառս մատո՞ տեսան Արարչի:

ՆՈՐ ՔՆԱՐ